

## عوامل و پیامدهای قاجاق کالا در سال‌های اخیر



مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری  
گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی  
مجموعه گزارش شماره ۱۰۷



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## شناسه گزارش

عنوان	عوامل و پیامدهای قاچاق کالا در سال‌های اخیر
کد شناسه	۹۸-۹-۱۰۱۵۴
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	محمود نظری
همکاران	-
مشاور علمی	-
ناظر علمی	محمدجواد محسنی‌نیا
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	پاییز ۱۳۹۸
صفحه‌آرا	محمدسعید حسن پورزرکامی
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان نجات‌الهی - خیابان سپند - پلاک ۱۶	
<a href="https://www.dfrc.ir/">https://www.dfrc.ir/</a> Email: info@dfrc.ir	

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	خلاصه مدیریتی
۱	مقدمه
۲	۱- تعاریف، مشخصه و مصادیق قاچاق کالا
۲	۱-۱- تعاریف قاچاق کالا
۲	۲-۱- مشخصه‌های قاچاق کالا
۲	۳-۱- مصادیق قاچاق کالا
۵	۴-۱- روش‌هایی برای قاچاق کالا
۶	۵-۱- ارزش‌گذاری کالای قاچاق
۸	۲- میزان و ابعاد قاچاق کالا در سال‌های اخیر
۸	۱-۲- میزان قاچاق کالا در سال‌های اخیر
۸	۲-۲- ترکیب کالاهای قاچاق در سال‌های اخیر
۹	۳-۲- مقایسه قاچاق با شاخص‌های تجارت خارجی و بودجه کل کشور
۱۰	۴-۲- عدم نفع دولت ناشی از قاچاق کالا
۱۲	۳- عوامل مؤثر بر قاچاق کالا
۱۲	۱-۳- وجود موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای
۱۳	۲-۳- وضع انواع عوارض بر واردات کالا
۱۴	۴-۳- محرومیت و بیکاری استان‌های مرزی
۱۴	۵-۳- موقعیت ترانزیتی کشور
۱۵	۶-۳- موقعیت جغرافیایی کشور
۱۵	۷-۳- گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
۱۷	۴- اقدامات و دستاوردهای مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر
۱۷	۱-۴- اصلاح فرایندهای و شفاف‌سازی فعالیت‌های تجاری و اقتصادی
۱۷	۲-۴- اقدامات در حوزه مبادی رسمی و مرزها
۱۸	۴-۴- دستاوردهای مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر
۱۹	۵- پیشنهادها و راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا

- ۱-۵ - تسهیل در جریان تجارت رسمی و افزایش ریسک قاچاق..... ۱۹
- ۲-۵ - ساماندهی و کنترل مؤثر مرزها و مبادی رسمی ورود و خروج کالا..... ۲۰
- ۳-۵ - ساماندهی اسکله‌ها، بنادر و مرزها..... ۲۰
- ۴-۵ - ساماندهی و نوین‌سازی نظام توزیع کالا و فرآورده‌های نفتی..... ۲۰
- منابع..... ۲۱

## فهرست جداول

صفحه	عنوان
۸	جدول ۱: قاچاق کالای ورودی و خروجی برای سال ۱۳۸۷ و سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۲.....
۹	جدول ۲: میزان قاچاق کالای ورودی برحسب اقلام مختلف برای سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۴.....
۱۰	جدول ۳: مقایسه قاچاق با شاخص‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶.....
۱۰	جدول ۴: عدم نفع دولت ناشی از قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶.....

## خلاصه مدیریتی

در شرایط کنونی که کشور با تحریم‌های بین‌المللی مواجه است و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برای برون‌رفت از مشکلات ناشی از تحریم اقتصادی در سرلوحه سیاست‌های اقتصادی دولت قرار گرفته است، قاچاق کالا پاشنه آشیل این سیاست‌ها است و ضرورت دارد مبارزه با قاچاق کالا با جدیت پیگیری شود. به عبارت دیگر، در شرایط کنونی که کشور با محدودیت منابع ارزی مواجه است و ضرورت دارد واردات کالاها مدیریت شود و کالاهای مورد نیاز جامعه از طریق این منابع ارزی محدود تأمین شود، لاجرم ورود برخی از کالاها غیرضرور با ممنوعیت مواجه خواهد شد. این محدودیت، پدیده قاچاق کالا را تشدید کرده و در نتیجه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را به چالش می‌کشاند. بنابراین، در شرایط کنونی مبارزه با قاچاق کالا از اهمیت زیادی برخوردار است.

عوامل ساختاری، نهادی و موقعیت جغرافیایی کشور شرایطی را فراهم کرده است که حجم قاچاق کالا بیش از حد معمول بوده و حتی در مرز نهادینه شدن قرار گرفته است. به عبارت دیگر، در حال حاضر میزان ارز مورد نیاز کالاهای اساسی، نهاده‌ها و مواد اولیه تولید کالاهای اساسی و دارو و تجهیزات پزشکی در حدود ۱۴ میلیارد دلار است. این در حالی است که میزان قاچاق کالای ورودی نیز در حدود ۱۲ میلیارد دلار است یا عمده‌ترین قلم کالای وارداتی کشور (که کالاهای اساسی نظیر گندم، برنج یا روغن خام است) سالانه در حدود ۱/۵ میلیارد دلار است، این در حالی که قاچاق پوشاک در حدود ۲/۵ میلیارد دلار است. بنابراین حجم قاچاق در اقتصاد کشور قابل توجه است و ضرورت دارد، اقدامات لازم برای کاهش میزان قاچاق کالا صورت پذیرد.

قبل از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا در سال ۱۳۹۲، موضوع مبارزه با قاچاق کالا مورد توجه قرار نداشت، ولی با تصویب قانون مذکور و تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی آن و در نتیجه ایجاد تکالیفی برای دستگاه‌های اجرایی مختلف، مبارزه با قاچاق کالا به شدت پیگیری شد. علاوه بر این، ایجاد سامانه‌های مختلف (به‌ویژه ایجاد پنجره واحد تجاری) کمک شایانی به مبارزه با قاچاق نمود و منجر به افزایش میزان کشفیات و اقدامات مختلف اقتصادی و قضایی در زمینه مبارزه با قاچاق کالا شد.





## مقدمه

پدیده قاچاق کالا که به ورود و خروج کالا از مبادی رسمی و غیررسمی اشاره دارد، علاوه بر اینکه تأثیرات نامطلوبی بر تجارت خارجی، اشتغال، سیاست‌های حمایت از تولیدکننده و مصرف‌کننده و درآمدهای دولت دارد، می‌تواند پیامدهای سوء فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و امنیتی به همراه داشته باشد که در بلندمدت خسارت‌های جبران‌ناپذیری به جامعه وارد می‌کند.

وجود موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، موقعیت جغرافیایی و ترانزیتی کشور، محرومیت و بیکاری استان‌های مرزی، گسترش بی‌رویه مناطق آزاد تجاری-اقتصادی و ویژه اقتصادی و انحراف از تسهیلات مرزنشینان، ملوانان و کالای همراه مسافر از زمره عواملی است که به گسترش قاچاق دامن زده و آن را تا مرز نهادینه شدن پیش برده است. علاوه بر این، نارسایی «قانونی» نیز مبارزه با قاچاق کالا را با مشکل مواجه ساخته بود که این موضوع بعد از جدال طولانی بین قوه قضاییه و دولت (در خصوص ارائه لایحه مبارزه با قاچاق کالا) بالاخره قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۲ به تصویب رسید و با تصویب این قانون و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، مبارزه با قاچاق مورد توجه جدی قرار گرفت.

در این گزارش ابتدا به تعریف و مصادیق قاچاق کالا و روش‌های برآورد و ارزش‌گذاری آن پرداخته می‌شود. در قسمت بعدی میزان و ابعاد قاچاق کالا مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس عوامل و مؤلفه‌های مؤثر در به وجود آمدن پدیده قاچاق کالا مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. اقدامات و دستاوردهای مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر در قسمت بعدی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در پایان پیشنهادها و راهکارهای مقابله با آن ارائه می‌شود.

## **تعاریف، مشخصه و مصادیق قاچاق کالا**

### **۱-۱- تعاریف قاچاق کالا**

به طور کلی، به ورود و خروج پنهانی کالا از مبادی رسمی و غیررسمی بدون پرداخت عوارض گمرکی، قاچاق می‌گویند. مطابق قانون مجازات اسلامی، جرم کیفری که قانون‌گذار در قوانین موضوعه (از جمله قوانین نحوه اعمال تعزیرات برای قاچاق کالا و ارز و مرتکبین قاچاق) مجازاتی از قبیل ضبط کالا، جریمه، حبس (حسب مورد) یا انهدام، برای آن پیش‌بینی کرده باشد، قاچاق محسوب می‌شود. بر اساس تبصره (۱۹) قانون بودجه سال ۱۳۸۱، کالاهای که بدون تشریفات قانونی و حقوق ورودی و عوارض متعلقه و خارج از مبادی رسمی کشور (گمرک) وارد یا خارج شود و در هر جایی اعم از مرز، مبادی ورودی، انبارها، هنگام حمل‌ونقل یا در مراکز عرضه مشاهده شود، قاچاق محسوب می‌شود. آخرین تعریف قاچاق کالا، تعریفی است که در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز- مصوب ۱۳۹۰ آمده است. در قانون مذکور قاچاق هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا شود و برای آن مجازات تعیین شده باشد و در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود، قاچاق محسوب می‌شود.

### **۱-۲- مشخصه‌های قاچاق کالا**

بر اساس تعریف که برای کالای قاچاق در قسمت قبل به آن اشاره شد، برای کالاهای قاچاق سه مشخصه اصلی وجود دارد. مشخصه اول قاچاق کالا این است که از مبادی غیررسمی یا مبادی رسمی بدون پرداخت عوارض گمرکی وارد قلمرو گمرکی می‌شوند. مشخصه دوم قاچاق کالا، این ویژگی را می‌توان برشمرد که برای انجام یا ترک فعل مجازات تعیین شده باشد. مشخصه سوم قاچاق کالا از نظر جغرافیایی است. به این معنا، قاچاق کالا به نقطه صفر مرزی خلاصه نشده و تمامی قلمرو گمرکی حتی محل عرضه آن را نیز دربر می‌گیرد.

### **۱-۳- مصادیق قاچاق کالا**

مصادیق قاچاق کالا در قوانین مختلفی از جمله قانون امور گمرکی، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون مالیات بر ارزش افزوده به شرح زیر بیان شده است:

الف- کالایی که از مسیر غیرمجاز یا بدون انجام تشریفات گمرکی به قلمرو گمرکی وارد یا از آن خارج شود. همچنین کالاهایی که بدون انجام تشریفات گمرکی یا از مسیرهای غیرمجاز وارد کشور شود و در داخل کشور کشف گردد.

ب- خارج نکردن وسایل نقلیه یا کالای ورود موقت، ورود موقت برای پردازش، عبور خارجی و مرجوعی ظرف مهلت مقرر از قلمرو گمرکی و عدم تحویل کالای عبور داخلی شخصی ظرف مهلت مقرر جز در مواردی که عدم خروج یا عدم تحویل به گمرک یا ترخیص قطعی، عمدی نباشد. همچنین ارائه اسناد خلاف واقع که دلالت بر خروج وسایل نقلیه و کالا از قلمرو گمرکی یا تحویل آن‌ها به گمرک داشته باشند.

پ- بیرون بردن کالای تجاری از اماکن گمرکی بدون اظهار یا بدون پرداخت یا تأمین حقوق ورودی، خواه عمل در هنگام خروج از اماکن گمرکی یا بعد از خروج کشف شود.

ت- اضافه کردن کالا به محموله عبوری (ترانزیتی) خارجی و تعویض یا کاهش محموله‌های عبوری در داخل کشور

ث- کالایی که ورود یا صدور آن ممنوع است تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط و با نام دیگر اظهار شود.

ج- وجود کالای اضافی همراه کالای اظهار شده که در اسناد تسلیمی به گمرک ذکر از آن نشده است، مشروط بر اینکه کالای اضافی از نوع کالای اظهار شده نباشد.

چ- وسایل نقلیه و کالایی که صدور قطعی آن ممنوع یا مشروط است و به‌عنوان خروج موقت یا کران‌بری<sup>۱</sup> اظهار شده باشد و ظرف مهلت مقرر به قلمرو گمرکی وارد نشود.

ح- کالای مجاز یا مجاز مشروطی که تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط دیگری که جمع حقوق ورودی آن کمتر است با نام دیگر و با استفاده از اسناد خلاف واقع اظهار شود.

خ- کالا با استفاده از شمول معافیت با تسلیم اظهارنامه خلاف یا اسناد غیرواقعی یا با ارائه مجوزهای جعلی به گمرک اظهار شود.

د- کالای جایگزین شده ممنوع‌الصدور یا مشروط یا دارای ارزش کمتری با کالای صادراتی که برای آن پروانه صادر گردیده است، تعویض شود.

ذ- کالای مورد معافیتی که بدون رعایت مقررات ماده (۱۲۰) قانون امور گمرکی به دیگری منتقل شود.

ر- کالاهای دارای نشان یا نام یا علامت یا مشخصات دیگر بر روی خود کالا یا لفاف آن‌ها به‌منظور فراهم کردن موجبات اغفال خریدار و مصرف‌کننده نسبت به ساخت یا خواص یا مشخصات اصلی آن کالا، موضوع بند (ر) ماده (۱۲۲) قانون امور گمرکی.

۱. Cabotage

ز- اظهار کالای وارداتی با نام یا علامت تجاری ایرانی بدون اخذ مجوز قانونی از مراجع ذی‌ربط با قصد متقلبانه.  
ژ- واردات کالا به‌صورت تجاری با استفاده از تسهیلات در نظر گرفته شده در قوانین و مقررات مربوط به کالاهای مورد مصرف شخصی مانند تسهیلات همراه مسافر، تعاونی‌های مرزنشینی و ملوانی در صورت عدم اظهار کالا به‌عنوان تجاری به تشخیص گمرک.

س- خروج کالاهای وارداتی تجمیع شده مسافری و کالاهای مشمول تسهیلات مرزنشینی و ملوانی از استان‌های مرزی، بدون رعایت تشریفات قانونی.

ش- عرضه کالا به استناد حواله‌های فروش سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی یا سایر دستگاه‌ها مشروط بر عدم مطابقت با مشخصات حواله.

ص- عرضه کالاهای وارداتی فاقد شناسه کالا و شناسه ره‌گیری در سطح خرده‌فروشی با رعایت ماده (۱۰) قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

ض- هر گونه اقدام به خارج کردن کالا از کشور، برخلاف تشریفات قانونی به‌شرط احراز در مراجع ذی‌صلاح به استناد قرائن و امارات موجود.

ط- اظهار کالا به گمرک با ارائه اسناد یا مجوزهای جعلی.

ظ- کالاهای مشمول مالیات (موضوع تبصره ذیل ماده (۱۹) قانون مالیات بر ارزش افزوده) که بدون رعایت مقررات و ضوابط قانون مالیات بر ارزش افزوده عرضه شود.

ع- تعویض کالای صادراتی دارای پروانه، مشروط بر شمول حقوق و عوارض ویژه صادراتی برای کالای جایگزین شده است.

بر اساس مصادیق فوق مشاهده می‌شود قاچاق کالا تنها به ورود کالاها از مبادی غیررسمی خلاصه نمی‌شود و طیف وسیعی از کالاها که از مبادی رسمی نیز وارد کشور می‌شوند، ولی از برخی شرایط برخوردار نیستند را نیز دربر می‌گیرد. برای نمونه اظهار کالای وارداتی با نام یا علامت تجاری ایرانی بدون اخذ مجوز قانونی، انتقال به غیر برای کالاهایی که از معافیت برخوردارند بدون رعایت مقررات ماده (۱۲۰) قانون امور گمرکی، خارج نکردن وسایل نقلیه و یا کالای ورود موقت، ورود موقت برای پردازش، عبور خارجی و مرجوعی ظرف مهلت مقرر از قلمرو گمرکی و عدم تحویل کالای عبور داخلی شخصی ظرف مهلت مقرر از مواردی است که از مبادی رسمی وارد شده است و حتی کالای تولید داخل که بدون رعایت مقررات و ضوابط قانون مالیات بر ارزش

افزوده عرضه گردد، از مصادیق قاچاق محسوب شده است. بنابراین اطلاق قاچاق کالا به کالایی که از مبادی غیررسمی وارد می‌شود، بخشی از قاچاق کالا را دربر می‌گیرد. نکته دیگری که در اینجا لازم است به آن اشاره شود، وجود مغایرت در قانون امور گمرکی و قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در مورد برنگرداندن کالای خروج موقت یا کران‌بری که از مصادیق قاچاق کالا است. مطابق بند «الف» ماده (۲) قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، برنگرداندن کالای اظهار شده به‌عنوان خروج موقت یا کران‌بری به کشور در مهلت مقرر در صورت ممنوع یا مشروط بودن صادرات قطعی آن کالا از مصادیق قاچاق کالا است، در حالی که مطابق بند «ج» ماده (۱۱۳) قانون امور گمرکی برنگرداندن کالاهای مذکور ظرف مهلت مقرر به قلمرو گمرکی از مصادیق قاچاق کالا برشمرده است.

#### ۴-۱- روش‌هایی برای قاچاق کالا

از آنجا که قاچاق کالا یک فعل و عمل پنهانی است، لذا تعیین مقدار آن نیز به‌صورت برآوردی است که با استفاده از مدل‌ها و روش‌های مختلف صورت می‌گیرد. علاوه بر این، این مدل‌ها بیشتر به واردات و صادرات غیررسمی تأکید دارد، این در حالی است که در مصادیق قاچاق که به آن اشاره شد، قاچاق صرفاً به کالاهایی که از مسیرهای غیررسمی وارد کشور می‌شود، خلاصه نشده و طیف وسیعی از کالاها را دربر می‌گیرد که این موضوع نیز به پیچیدگی برآورد قاچاق می‌افزاید. زیرا مصادیق قاچاق کالا دامنه گسترده‌ایی دارد که معمولاً در مدل‌های برآوردی، موارد مذکور مورد توجه قرار نمی‌گیرد. بنابراین با مصادیقی که برای قاچاق کالا برشمرده شد، برآورد میزان قاچاق کالا بسیار سخت و پیچیده است.

استفاده از مدل‌هایی که بر اساس آن به کمک عوامل ایجاد قاچاق کالا، میزان قاچاق کالا برآورد می‌شود نیز، دور از واقعیت است. چراکه عوامل مؤثر بر قاچاق از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است. برای نمونه در روش شاخص‌های چندگانه (MIMIC) عوامل مؤثر بر قاچاق شامل درآمد سرانه، نرخ بیکاری، تورم، آموزش و تعرفه بالا است. واضح است مدل مذکور برای کشور ما که عواملی همانند ترانزیت کالا، موقعیت جغرافیایی کشور، گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی که نقش قابل توجهی در قاچاق کالا دارند، نمی‌تواند مدل مناسبی باشد. به عبارت دیگر موقعیت ترانزیتی ایران یکی از عوامل مؤثر بر قاچاق کالا است. گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، به‌ویژه مناطقی که به موطن اصلی متصل است، یکی دیگر از عواملی است که بر گسترش پدیده قاچاق دامن زده است. موقعیت جغرافیایی کشور به‌گونه‌ای است که از یکسو از طریق

آب‌های آزاد به جزایر کشورهای حاشیه خلیج فارس نزدیک است و در نتیجه امکان ورود کالا به صورت قاچاق وجود دارد و از سوی دیگر، کشورهایی مانند عراق در همسایگی ایران قرار دارند که تأمین کالای قاچاق برای ایران یکی از منابع درآمدی ساکنان آن است. لذا با وجود این عوامل نمی‌توان با مدل‌های موجود که تنها برخی از شاخص‌ها را در نظر می‌گیرد قاچاق کالا را برآورد کرد. با این حال، برآورد قاچاق کالا معمولاً به سه روش صورت می‌گیرد:

الف- روش اول بر اساس شکاف بین عرضه و تقاضا در بازار است. در این روش اختلاف بین عرضه (شامل تولید داخلی و خالص واردات) و تقاضای کالا، به‌عنوان قاچاق آن کالا در نظر گرفته می‌شود. ایرادی که به این روش وارد است، نامشخص بودن تقاضای برخی از کالاهاست. به عبارت دیگر، تقاضای برخی از کالاها مانند کالای ممنوعه مشخص نیست تا بتوان قاچاق آن را بر اساس این روش به دست آورد.

ب- روش دیگر استفاده از درصد کشفیات است. در این روش، حجم کشفیات صورت گرفته به‌عنوان درصدی از میزان قاچاق کالا در نظر گرفته می‌شود و از این طریق، میزان قاچاق کالا را استخراج می‌کنند. اشکال اساسی که به این روش وارد است، تلاش جهت مبارزه با قاچاق و افزایش میزان کشفیات به‌عنوان افزایش قاچاق تلقی می‌شود. در حالی که این تلاش به کاهش قاچاق کمک می‌کند.

ج- آخرین روش، گرفتن اطلاعات از اصناف و اتحادیه‌ها است، به‌طوری که میانگینی از ارقام تولید و نیاز بازار کالا از اصناف و اتحادیه‌ها گرفته می‌شود و بر اساس آن میزان قاچاق برآورد می‌شود. لازم به ذکر است که استفاده از این یک روش خاص در برخی از موارد کافی نبوده و ضرورت دارد از چندین روش برای برآورد قاچاق کالا استفاده شود. چراکه ممکن است استفاده از یک روش دربرگیرنده تمامی کالاهای قاچاق نباشد. علاوه بر این، قاچاق تنها به کالای ورودی خلاصه نمی‌شود و شامل کالای خروجی همانند فرآورده‌های نفتی نیز می‌شود.

#### ۵-۱- ارزش‌گذاری کالای قاچاق

ارزش‌گذاری کالا بر اساس بند «خ» ماده (۱) قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز صورت می‌گیرد. در بند مذکور ارزش کالای قاچاق ورودی معادل مجموع قیمت خرید کالا در مبدأ و هزینه بیمه و حمل‌ونقل به‌اضافه حقوق ورودی زمان کشف و سایر هزینه‌هایی که به آن کالا تا محل کشف تعلق می‌گیرد، است و بر اساس بالاترین نرخ ارز اعلامی توسط بانک مرکزی در زمان کشف محاسبه می‌شود. بنابراین ارزش کالای

## عوامل و پیامدهای قاچاق کالا در سال های اخیر

---

قاچاق شامل حقوق ورودی و سایر هزینه‌ها تا محل کشف را دربر می‌گیرد. بر این اساس نسبت ارزش کالای قاچاق به کل واردات، بیش از میزان واقعی خواهد بود. ارزش کالای خروجی نیز بر اساس قیمت آزاد کالا در نزدیک‌ترین بازار داخلی عمده‌فروشی محل کشف به‌اضافه هزینه حمل‌ونقل و هزینه‌هایی مانند عوارض ویژه صادراتی و کلیه یارانه‌هایی که به آن کالا تعلق می‌گیرد، محاسبه می‌شود. در خصوص فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی که بیشترین قاچاق خروجی از کشور را تشکیل می‌دهد، ارزش آن متناسب با بالاترین قیمت خرید کالا در بازارهای هدف یا بر اساس بالاترین نرخ ارز رسمی کشور و سایر عوامل مؤثر که توسط وزارت نفت و ستاد اعلام می‌شود، محاسبه می‌گردد.

## میزان و ابعاد قاچاق کالا در سال‌های اخیر

### میزان قاچاق کالا در سال‌های اخیر

به موجب ماده (۱۶) قانون مبارزه با قاچاق کالا، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز مرجع تخصصی تهیه و ارائه برآوردها و اطلاعات و آمار در امر قاچاق کالا و ارز تعیین شده است. از آنجا که قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۰ به تصویب رسیده و بر اساس آن ستاد مذکور موظف به تهیه آمار شده است، اطلاعات منتشر شده در جدول ۱ آورده شده است. لازم به ذکر است ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز بر اساس مدل شکاف عرضه و تقاضا اقدام برای کالاهای مجاز و برای کالاهای ممنوعه برحسب درصد کشفیات اقدام به برآورد قاچاق طی سال‌های مختلف کرده است.

جدول ۱: قاچاق کالای ورودی و خروجی برای سال ۱۳۸۷ و سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۲ (میلیارد دلار)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۸۷	
۱۲/۲	۱۲/۱	۱۴/۵	۱۵/۷	۱۷/۲	۱۶	قاچاق ورودی
۰/۹	۰/۵	۱	۴/۱	۷/۸	۳/۲	قاچاق خروجی
۱۳/۱	۱۲/۶	۱۵/۵	۱۹/۸	۲۵	۱۹/۲	کل قاچاق

مأخذ: ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، قاچاق از ۱۹/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۷ به ۲۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ رسیده است. ولی در سال ۱۳۹۳-۱۳۹۵ روند نزولی داشته است و از ۱۹/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۳ به ۱۲/۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ رسیده است. نکته جالب توجه کاهش شدید قاچاق خروجی است که از ۴/۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۳ به ۰/۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ رسیده است. ولی در سال ۱۳۹۶ میزان قاچاق هم خروجی و هم ورودی افزایش یافته است. به عبارت دیگر، قاچاق خروجی به ۹۰۰ میلیون دلار و قاچاق خروجی به ۱۲/۲ میلیارد دلار افزایش یافته است.

### ۲-۲- ترکیب کالاهای قاچاق در سال‌های اخیر

ترکیب کالاهای قاچاق مهم‌ترین اقلام قاچاق ورودی در سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۴ برحسب دلار در جدول ۲ آورده شده است.



## عوامل و سبب‌های قاچاق کالا در سال‌های اخیر

جدول ۲: میزان قاچاق کالای ورودی برحسب اقلام مختلف برای سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۴ (میلیون دلار)

ردیف	نوع کالا	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
۱	پوشاک	۲۵۴۳	۲۵۴۴	۲۵۴۳
۲	مواد غذایی (برنج)	۱۴۰۶	۴۳۱	۶۸
۳	گوشی تلفن همراه	۱۲۷۱	۶۲۵	۱۳۴۶
۴	انواع لوازم خانگی	۱۰۸۸	۶۵۸	۳۲۱
۵	لوازم بدکی خودرو	۱۰۸۱	۵۰۵	۲۳۴
۶	رایانه و قطعات آن	۹۲۸	۹۰۶	۸۶۲
۷	تجهیزات پزشکی	۳۷۵	۳۵۲	۱۳۰
۸	چای	۳۷۵	۴۸۴	۳۱۱
۹	انواع پارچه	۲۰۵	۶۶۹	۷۱۹
۱۰	دارو	۱۸۸	۲۵۳	۱۱۹
۱۱	کفش	۴۰	۴۸	۳۲
۱۲	شمش طلا	۱۳۴۱	۱۱۴۳	۱۳۹۸
۱۳	لوازم آرایشی و بهداشتی	۱۱۸۱	۱۵۴۹	۱۶۳۶
۱۴	طلا و مصنوعات ساخته شده آن	۸۲۷	۵۸۳	۸۰۳
۱۵	سیگار	۵۴۴	۳۸۰	۳۵۲
۱۶	اسباب‌بازی	۴۴	۱۱۴	۱۱۳
۱۷	اقلام ممنوعه	۱۵۳۷	۱۴۰۰	۱۳۳۵
	جمع	۱۴۸۷۴	۱۲۶۴۴	۱۲۳۲۲

مأخذ: ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود برخی از اقلام قاچاق، روند کاهشی درخور توجهی داشته‌اند. مواد غذایی (برنج)، لوازم خانگی، لوازم خودرو، تجهیزات پزشکی و سیگار در طی این سال‌ها از روند کاهشی برخوردار بوده‌اند. قاچاق برنج از ۱۴۰۶ میلیون دلار به ۶۸ میلیون دلار، لوازم خانگی از ۱۰۸۸ میلیون دلار به ۳۲۱ میلیون دلار، لوازم خودرو از ۱۰۸۱ به ۲۳۴، تجهیزات پزشکی از ۳۷۵ میلیون دلار به ۱۳۰ میلیون دلار و سیگار از ۵۴۴ میلیون دلار به ۳۵۲ میلیون دلار کاهش یافته است. در مقابل، پارچه از ۲۰۵ میلیون دلار به ۷۱۹ میلیون دلار، لوازم آرایشی و بهداشتی از ۱۱۸۱ میلیون دلار به ۱۶۳۶ میلیون دلار، گوشی تلفن همراه از ۱۲۷۱ میلیون دلار به ۱۳۴۶ میلیون دلار، چای از ۳۷۵ میلیون دلار به ۳۱۱ میلیون دلار و اسباب‌بازی از ۴۴ میلیون دلار به ۱۱۳ میلیون دلار افزایش یافته است. سایر اقلام از افزایش یا کاهش جزئی برخوردار بوده‌اند.

### ۳-۲- مقایسه قاچاق با شاخص‌های تجارت خارجی و بودجه کل کشور

عمده‌ترین شاخص‌های حوزه تجارت خارجی، واردات، صادرات و مبادلات تجاری است. بر این اساس در جدول شماره ۳ قاچاق کالا با برخی از شاخص‌ها برای سال ۱۳۹۶ آورده شده است.

جدول ۳: مقایسه قاچاق با شاخص‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶

ردیف	عنوان شاخص‌ها	درصد
۱	نسبت قاچاق ورودی به واردات رسمی	۲۲/۵
۲	نسبت قاچاق خروجی به صادرات	۱/۹
۳	نسبت قاچاق به کل مبادلات تجاری	۱۲/۹
۴	نسبت قاچاق به بودجه کل کشور	۴/۳

مأخذ: ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز

همان‌گونه که در جدول ۳ مشخص شده، نسبت قاچاق ورودی به واردات رسمی ۲۲/۵ درصد است و نسبت قاچاق خروجی به کل صادرات ۱/۹ درصد است. علاوه بر این، کل قاچاق (اعم از ورودی و خروجی) به مبادلات تجاری (صادرات رسمی به علاوه واردات رسمی) ۱۲/۹ درصد است. کل قاچاق به بودجه کل کشور ۴/۳ درصد است.

#### ۴-۲- عدم نفع دولت ناشی از قاچاق کالا

یکی دیگر از شاخص‌هایی که ابعاد قاچاق کالا را نشان می‌دهد، عدم نفع دولت از واردات کالاهاست. به این منظور عمده کالاهای قاچاق و حقوق ورودی متناظر با آن در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴: عدم نفع دولت ناشی از قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶ (میلیون دلار)

ردیف	نوع کالا	شکاف عرضه و تقاضا	متوسط حقوق ورودی	مالیات بر ارزش افزوده	عدم نفع دولت
۱	پوشاک	۲۵۴۳	۵۵	۹	۱۷۵۳
۲	مواد غذایی (برنج)	۶۸	۲۸	۰	۱۹
۳	گوشی تلفن همراه	۱۳۴۶	۵	۹	۱۹۴
۴	انواع لوازم خانگی	۳۲۱	۲۶	۹	۱۲۰
۵	لوازم بدکی خودرو	۲۳۴	۱۳	۹	۵۴
۶	رایانه و قطعات آن	۸۶۲	۲۵	۹	۳۱۲
۷	تجهیزات پزشکی	۱۳۰	۱۰	۹	۲۶
۸	چای	۳۱۱	۲۶	۹	۱۱۶
۹	انواع پارچه	۷۱۹	۳۰	۹	۳۰۰
۱۰	دارو	۱۱۹	۱۵	۰	۱۸
۱۱	کفش	۳۲	۴۴	۹	۱۸
۱۲	شمش طلا	۱۳۹۸	۰	۰	۰
۱۳	لوازم آرایشی و بهداشتی	۱۶۳۶	۱۴	۹	۳۹۷
۱۴	طلا و مصنوعات ساخته شده آن	۸۰۳	۱۵	۹	۲۰۴
۱۵	سیگار	۳۵۲	۵	۹	۵۱
۱۶	اسباب بازی	۱۱۳	۲۱	۹	۳۶
	جمع	۱۰۹۸۷			۳۶۱۹

مأخذ: ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز

## عوامل و پیامدهای قاچاق کالا در سال های اخیر

---

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود میزان قاچاق کالا (شکاف عرضه و تقاضا) به غیر از کالاهای ممنوعه ۱۰/۹ میلیارد دلار است. با در نظر گرفتن حقوق ورودی و مالیات بر ارزش افزوده متناظر با آن (با فرض اینکه سایر عوارض دریافتی در نظر گرفته نشود) عدم نفع دولت ۳/۶ میلیارد دلار است. با احتساب هر دلار ۳۷۶۹۵ ریال برای سال مذکور، میزان عدم نفع دولت بالغ بر ۱۳۶/۴ هزار میلیارد ریال است.

## عوامل مؤثر بر قاچاق کالا

وجود موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای، تعدد گمرکات، موقعیت جغرافیایی کشور، محرومیت مناطق مرزی کشور، موقعیت ترانزیتی کشور و گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی از جمله مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و افزایش قاچاق کالا بوده که در زیر به آن‌ها پرداخته شده است.

### ۱-۳- وجود موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای

کالاهای تولید داخلی به دلایل مختلف از جمله نرخ بالای تورم و به دنبال آن هزینه دستمزد، نرخ بالای بهره بانکی و به دنبال آن افزایش هزینه مالی، بهره‌وری پایین عوامل تولید و عدم استفاده از صرفه‌های ناشی از مقیاس در تولید در مقایسه با تولیدات خارجی از قیمت تمام شده بالاتری برخوردار است. در نتیجه برای حمایت از تولیدات داخلی حقوق ورودی به کالاهای خارجی وضع می‌شود تا تولیدکنندگان داخلی بتوانند به تولید خود ادامه دهند. وضع حقوق ورودی، به‌ویژه برای کالاهای مصرفی به‌نوبه خود هزینه‌های واردات رسمی را افزایش داده و زمینه شکل‌گیری قاچاق کالا را فراهم می‌آورد. به عبارت دیگر، در شرایطی که ریسک قاچاق کالا نسبت به هزینه واردات رسمی کمتر باشد، واردات کالا از طریق قاچاق توجیه‌پذیر است و هرچقدر هزینه واردات رسمی بیشتر باشد؛ انگیزه قاچاق بیشتر تقویت می‌شود. بنابراین برقراری حقوق ورودی بالاتر انگیزه به قاچاق کالا را بیشتر فراهم می‌آورد.

علاوه بر برقراری تعرفه بالا، وجود موانع غیرتعرفه‌ای و فنی که مربوط به اخذ مجوزها از سازمان‌ها و وزارتخانه‌های مختلف برای ورود کالاهای مشروط مجاز است، به قاچاق کالا کمک کرده است. به عبارت دیگر، کالاهای مشروط مجاز کالاهایی است که ورود آن به اخذ مجوز نیاز دارد. اگرچه اخذ مجوزها برای حفظ حیات و سلامت انسان، حیوان، گیاهان و امنیت ملی ضروری است، ولی این مجوزها به دلیل زمان‌بر بودن، به‌عنوان یک عامل بازدارنده در تجارت خارجی عمل می‌کند. در حال حاضر برای واردات کالاهای مشروط با توجه به نوع آن، نیاز به اخذ مجوز از یک یا چند سازمان است که از جمله آن‌ها می‌توان به سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، سازمان پایانه‌ها، سازمان حفاظت محیط‌زیست، سازمان انرژی اتمی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شرکت دخانیات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت امور خارجه، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان ملی استاندارد ایران، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، وزارت نفت، سازمان دامپزشکی، سازمان حفظ نباتات و اداره کل تجهیزات پزشکی اشاره کرد. ورود کالاهای مشروط نیاز به اخذ

مجوز از این دستگاه‌ها دارد که این موضوع واردات کالا را زمان‌بر کرده و هزینه‌های واردات را افزایش داده و زمینه واردات غیررسمی را فراهم می‌آورد.

### ۲-۳- وضع انواع عوارض بر واردات کالا

یکی دیگر از عوامل افزایش قاچاق کالا، برقراری انواع عوارض بر کالاهای وارداتی است که هزینه واردات رسمی را افزایش می‌دهد. در حال حاضر، علاوه بر حقوق ورودی، بیش از بیست نوع مالیات، عوارض و هزینه از واردکنندگان اخذ می‌شود. اگرچه واردکنندگان در قبال خدماتی که به آن‌ها ارائه می‌شود، موظفند هزینه‌های آن را پرداخت کنند، ولی وضع عوارض دیگر به کالاهای وارداتی همانند عوارض هلال احمر، نوشابه قندی و میوه، سبزی و گوشت مرغ و گوشت قرمز که به موجب قوانین مختلف از واردکنندگان اخذ می‌شود، در قبال ارائه خدمات نیست و ناشی از دیدگاه کسب درآمد و حمایت بیشتر از بخش‌های ذی‌ربط است. اما وضع این عوارض منجر به افزایش قیمت تمام‌شده کالاهای وارداتی شده و انگیزه اشخاص برای قاچاق کالای مورد نظر را تقویت می‌کند. بدیهی است هر چه میزان این عوارض بیشتر باشد، قاچاق کالا از سودآوری بیشتری برخوردار خواهد شد. چنین وضعیتی برای پوشاک که از بالاترین نرخ‌های تعرفه برخوردار است، وجود دارد. به طوری که این گروه کالایی با بیش از ۱۶ درصد قاچاق کالا در رتبه اول قاچاق قرار دارد. ضمن اینکه در برخی از موارد به منظور جلوگیری از اثرات سوء مصرف کالاهای قاچاق به ویژه در زمینه مواد خوراکی، این کالاها منهدم می‌شوند. بنابراین مشاهده می‌شود وضع انواع عوارض که در جهت افزایش درآمد دولت یا حمایت از بخش‌های خاصی صورت می‌گیرد.

### ۳-۳- تعدد گمرکات و افزایش هزینه واردات

یکی از مواردی که زمینه قاچاق کالا را فراهم می‌آورد، تعدد گمرکات و موقعیت نامناسب آن‌ها است. تعدد گمرکات منجر به غیراقتصادی شدن گمرکات شده و هزینه واردات را افزایش می‌دهد. تشریفات گمرکی تجارت ۱۴۰ میلیارد دلاری کشور به کمک ۱۴۲ واحد گمرکی انجام شده، در حالی که تشریفات گمرکی تجارت سه هزار میلیارد دلاری چین از ۶۰ گمرک صورت می‌گیرد. علاوه بر این، توزیع تجارت در گمرکات یکسان نیست. حدود ۴۰ درصد از حجم تجارت کشور از گمرک شهید رجایی صورت می‌گیرد<sup>۱</sup>، در حدود ۶۰ درصد تجارت خارجی از چهار گمرک، ۸۵ درصد از ده گمرک و ۹۸ درصد از ۳۰ گمرک کشور انجام می‌پذیرد؛ بنابراین این

۱. طرح جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا، ص. ۳۱.

تعدد و عدم توزیع مناسب گمرکات هزینه‌های واردات را بالا برده و به قاچاق کالا دامن می‌زند. گذشته از این موارد، برخی از گمرکات (که عمدتاً در استان بوشهر و هرمزگان قرار دارند) به لحاظ امکانات و تجهیزات کنترلی و محیط فیزیکی و حفاظت پیرامونی دچار مشکل هستند و در برخی مناطق بین اسکله تا محل استقرار گمرک فاصله وجود دارد که این موضوع منجر به قاچاق کالا می‌شود. بنابراین می‌توان گفت تعدد گمرکات و توزیع نامناسب کالاهای وارداتی، عدم برخورداری از امکانات زیربنایی و تجهیزات کنترلی از جمله موارد مهمی است که قاچاق کالا را افزایش می‌دهند.

#### ۴-۳- محرومیت و بیکاری استان‌های مرزی

محرومیت و بیکاری در استان‌های مرزی از دیگر عواملی است که پدیده قاچاق را به همراه دارد. توسعه‌نیافتگی در استان‌های مرزی کشور مشهود است و از ۱۶ استانی<sup>۱</sup> که کمترین میزان توسعه‌یافتگی را دارا هستند، ۱۲ استان در مناطق مرزی قرار دارند. گزارش‌ها نشان می‌دهد پنج استانی که بیشترین تعداد پرونده قاچاق را نسبت به جمعیت خود داشته‌اند، جزء استان‌های مرزی بوده‌اند. همچنین به لحاظ تعداد پرونده‌های قاچاق، ده استانی که بیشترین تعداد پرونده قاچاق را داشته‌اند، از استان‌های مرزی کشور بوده‌اند. علاوه بر محرومیت، نرخ بالای بیکاری در این مناطق نیز زمینه‌ای فراهم آورده تا افراد جویای کار برای تأمین معاش و کسب درآمد، جذب فعالیت‌های قاچاق کالا شده و نیروی کار خود را در اختیار اشخاص و شبکه‌های قاچاق قرار دهند.

#### ۵-۳- موقعیت ترانزیتی کشور

از آنجا که ایران در میان دو کریدور از سه کریدور جهان قرار دارد، مقادیر قابل توجهی کالا به دیگر کشورها ترانزیت می‌شود و از این رهگذر ارزش افزوده قابل توجهی برای اقتصاد کشور به همراه دارد. به عبارت دیگر، تعدادی از همسایگان شمالی و شمال شرقی کشور به آب‌های آزاد، راه ندارند و این مسئله برای کشور ما که در کریدور جنوبی آسیا و کریدور شمال-جنوب قرار گرفته موقعیت و فرصت بزرگی برای ترانزیت کالا از کشور فراهم آورده است. به طوری که بر اساس گزارش وزارت راه و شهرسازی در سال ۱۳۹۲ بالغ بر ۱۲/۱ میلیون تن کالا از کشور ترانزیت شده است که ۱۱/۶ میلیون تن از طریق ناوگان جاده‌ای بوده است.<sup>۲</sup> اگرچه موقعیت ترانزیتی ایران به اقتصاد کشور کمک کرده است، ولی حجم بالای ترانزیت، زمینه‌ای فراهم کرده تا تحت پوشش

۱. طرح جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا، ص. ۳۱.

۲. گزارش اقتصادی سال ۱۳۹۲، سازمان برنامه و بودجه

ترانزیت، قاچاق کالا نیز صورت گیرد.<sup>۱</sup> متداول‌ترین روش قاچاق کالا از طریق ترانزیت، جابجایی محتویات محموله ترانزیت با دست‌کاری و باز کردن پلمپ آن است. در زمینه قاچاق سوخت نیز، قاچاق این کالا به کمک وسایل نقلیه ترانزیتی و با استفاده از مخازن غیرمتعارف صورت می‌گیرد. بنابراین وجود موقعیت ترانزیتی ایران عامل مهمی در جهت قاچاق کالا به داخل و قاچاق سوخت به خارج از کشور است.

### ۳-۶- موقعیت جغرافیایی کشور

موقعیت جغرافیایی ایران عامل دیگری است که به گسترش قاچاق کالا کمک کرده است. چراکه بین مرزهای آبی جنوب کشور با کشورهای حاشیه خلیج فارس فاصله زیادی وجود ندارد و نزدیک‌ترین فاصله در تنگه هرمز، بین جزیره لارک تا راس سلامه عمان بوده که حدود ۳۹ کیلومتر است. فاصله بندر دبی تا بندرلنگه و قشم در حدود ۲۰۰ کیلومتر و خورفکان امارات تا بندرعباس حدود ۲۰۰ کیلومتر است. وجود این فاصله‌های کوتاه و فراوانی کالاهای خارجی در کشورهای حاشیه خلیج فارس، زمینه قاچاق کالا را فراهم آورده است. علاوه بر این، در برخی از کشورهای همسایه همانند اقلیم کردستان عراق اقدامات سخت‌گیرانه‌ای در جهت مبارزه با قاچاق کالا انجام نمی‌شود، زیرا عبور کالا از این مناطق منبع ایجاد درآمد برای آن‌ها است و حتی مرزبانان کشور همسایه در کار خود سهل‌انگاری می‌کنند. مضافاً اینکه کشورهای پاکستان و افغانستان نیز بر مرزهای خود با کشور ایران کنترلی ندارند و این موضوع به افزایش پدیده قاچاق کالا دامن زده است.

### ۳-۷- گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی

گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی که در سال‌های گذشته مورد توجه قرار گرفت، یکی از عوامل قاچاق کالا است. در حال حاضر هفت منطقه آزاد تجاری-صنعتی و ۶۴ منطقه ویژه اقتصادی (که بخش عمده از مناطق ویژه غیرفعال هستند)، در کشور وجود دارد. ایجاد این مناطق با هدف برقراری ارتباط تجاری بین‌المللی، ایجاد تحرک در اقتصاد منطقه، تولید و پردازش کالا، انتقال فن‌آوری، افزایش صادرات غیرنفتی و صادرات مجدد کالا، ایجاد اشتغال مولد، جلب و تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و زمینه ایجاد فعالیت شرکت‌های بیمه و بانک‌های خارجی بوده است که به دلیل عدم توجه به استعدادهای استان‌ها در ایجاد این مناطق، فقدان زیرساخت‌های مناسب، عدم تهیه برنامه راهبردی برای این مناطق، محدودیت تملک زمین توسط سرمایه‌گذاران خارجی، گسترش مفاسد اقتصادی نظیر ثبت شرکت‌های صوری، پول‌شویی، زمین‌خواری و سایر امتیازات

۱. طرح جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ص. ۳۳.

مناطق مذکور به یکی از کریدورهای ورود کالای قاچاق به صورت کالای همراه مسافر و بخشی نیز به صورت واردات غیررسمی (قاچاق) تبدیل شده است.



## اقدامات و دستاوردهای مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر

همان‌گونه که در قسمت‌های قبلی اشاره شد با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی آن، موضوع مبارزه با قاچاق کالا مورد توجه قرار گرفت. به‌موازات این قانون، ایجاد و طراحی سامانه‌های الکترونیکی مختلف نیز به این فرایند کمک شایانی کرد که در ادامه اقدامات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

### ۴-۱- اصلاح فرایندهای و شفاف‌سازی فعالیت‌های تجاری و اقتصادی

به‌منظور بهبود فرایندها، هشت سامانه شامل سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق، سامانه جامع تجارت، سامانه پرونده‌های قاچاق کالا و ارز، سامانه پنجره واحد، سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری، سامانه پایگاه اطلاعات محکومان قاچاق کالا و ارز و سامانه شناسه کالا و ره‌گیری کالا ایجاد شده است. علاوه بر سامانه‌های مذکور سیزده سامانه فرعی شامل سامانه اعتبارسنجی، سامانه جامع حمل‌ونقل، سامانه معاملات کالا، پرتال کشاورزی، سامانه غذا و دارو، سامانه اموال تملیکی، سامانه یکپارچه مجوزها، سامانه جامع مرز نشینان، سامانه جامع بیمه، سامانه عملیات بندری، سامانه نظارت ارزی، سامانه ثبت معاملات نفتی و سامانه تخصیص سوخت و سهمیه‌بگیران طراحی شده است.

علاوه بر ایجاد سامانه‌های مذکور کاهش طبقات تعرفه‌ای از ۲۲ طبقه در سال ۱۳۹۲ به ۸ طبقه در سال ۱۳۹۵، حذف معادل ریالی حقوق ورودی کالاها، افزایش تعداد کدهای تعرفه‌ای (HS) از ۶۹۰۰ ردیف در سال ۱۳۹۰ به ۷۳۵۰ ردیف در سال ۱۳۹۵ به‌منظور شفافیت بیشتر و کاهش سود بازرگانی کالاهای قاچاق‌پذیر در زمره اقداماتی است که در حوزه شفاف‌سازی صورت گرفته است.

### ۴-۲- اقدامات در حوزه مبادی رسمی و مرزها

در حوزه مبادی رسمی با تهیه و تدوین لایحه توسعه و امنیت پایدار مناطق مرزی با هدف بهبود و تقویت معیشت مرز نشینان، تهیه و تصویب آیین‌نامه ساماندهی مبادلات کالا در بازارچه‌های موقت مرزی موسوم به معابر کولبری، انسداد معابر و خلأهای مرزی، تهیه و تصویب آیین‌نامه ساماندهی کالاهای ملوانی و ته‌لنجی، تصویب و اجرای برنامه راهبردی ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد در بازارچه‌های مرزی و مبارزه با قاچاق کالا پیش از مبادی ورودی از طریق اخذ گواهی مبدأ و همکاری با شرکت‌های بازرسی از اقدامات در مبادی رسمی و مرزها کشور بوده است.

### ۳-۴- تشدید مبارزه با قاچاق کالا به ویژه کالای سازمان یافته

یکی از اقدامات مبارزه با قاچاق کالا تشدید مبارزه با قاچاق کالا از طریق اقدامات قضایی، انتظامی و اطلاعاتی است. بر این اساس بیست و پنج (۲۵) شعبه ویژه رسیدگی به تخلفات قاچاق کالا و ارز، تشکیل ده (۱۰) شعبه تجدیدنظر، تشکیل هشت (۸) شعبه در استان‌های قاچاق خیز ایجاد شده است. علاوه بر این، افزایش طرح‌های عملیاتی با هدف جلوگیری از کالاهای ممنوعه و تهیه دستورالعمل تشدید مبارزه با قاچاق در راستای ماده (۳۹) قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز از جمله اقدامات اساسی این حوزه بوده است.

### ۴-۴- دستاوردهای مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر

با اجرای سیاست‌های مبارزه با قاچاق در سال‌های اخیر می‌توان دستاوردهای آن را به شرح زیر بیان کرد:

- کاهش حجم قاچاق ورودی از ۱۷/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ به ۱۲/۱ میلیارد در سال ۱۳۹۵ و با اندکی افزایش به اندکی افزایش به ۱۲/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ همچنین کاهش قاچاق خروجی از ۷/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ به ۵۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۹۵ و با اندکی افزایش به ۹ میلیون دلار در سال ۱۳۹۶.

- افزایش پرونده‌های قاچاق مکشوفه از ۲۸/۱ هزار پرونده در سال ۱۳۹۲ به ۱۳۵ هزار پرونده در سال ۱۳۹۵، رشد کشفیات از ۹/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۲ به ۱۷۰/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵.

- افزایش درآمدهای گمرکی از ۷۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۲ به ۱۸۱ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵.

- افزایش جریمه‌های وصولی دولت از ۲۵۴ میلیارد ریال از سال ۱۳۹۲ به ۱۶۷۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ و افزایش جرائم وصولی به محکومیت از ۵/۱ درصد به ۲۷/۲ درصد در سال ۱۳۹۵.

- متلاشی شدن باندهای قاچاق سازمان یافته از ۷۶۵ باند در سال ۱۳۹۲ به ۱۲۷۰ باند در سال ۱۳۹۵.

## پیشنهادها و راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا

پدیده قاچاق کالا در اقتصاد ایران که تا مرز نهادینه شدن پیش رفته است، پیامدهای سوء اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و امنیتی به همراه داشته است. علی‌رغم تلاش‌های گسترده‌ای که برای مبارزه با آن صورت گرفته است، حجم قاچاق کالا در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۱۲/۲ میلیارد دلار بوده که ۱۲/۱ میلیارد دلار آن قاچاق ورودی است. تعدد گمرکات و در نتیجه افزایش هزینه‌های واردات، وجود کشورهای حاشیه خلیج فارس و دسترسی آسان به کالاهای خارجی، همسایگی با کشورهای عراق، افغانستان و پاکستان و در نتیجه رساندن کالای قاچاق از این مناطق به مرزهای کشور و همسایگی با کشور ترکیه به‌عنوان یکی از کشورهای صادرکننده پارچه و پوشاک، موقعیت ترانزیتی کشور و گسترش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی از جمله عوامل مهم گسترش قاچاق کالا محسوب می‌شود. بر این اساس و به‌منظور جلوگیری از پدیده قاچاق ضرورت دارد در این راستا اقدامات مختلفی برای مقابله با پدیده قاچاق صورت گرفته که نتایج و دستاوردهای آن نیز قابل توجه است. با این حال، حجم قاچاق در اقتصاد ایران نسبتاً بالا است که ضرورت دارد اقدامات زیر برای کاهش قاچاق کالا صورت گیرد:

### ۱-۵- تسهیل در جریان تجارت رسمی و افزایش ریسک قاچاق

- استقرار سیستم یکپارچه و الکترونیکی گمرکی و تلاش در جهت عضویت در موافقت‌نامه تسهیل تجارت.
- اصلاح برخی از مواد قانون امور گمرکی متناسب با کنوانسیون‌های تجدیدنظر شده کیوتو و استانبول.
- اصلاح نظام تعرفه‌ای (حقوق ورودی) با کاهش طبقات و منطقی کردن حقوق ورودی کالاها، به‌ویژه کالاهای دارای فراوانی قاچاق و همسان‌سازی تعرفه‌های متفاوت.
- کاهش موانع غیرتعرفه‌ای و حذف عوارض مختلف از واردات کالا.
- بهبود فضای کسب‌وکار از طریق اجرای قانون بهبود فضای کسب‌وکار.
- توسعه دیپلماسی تجاری با کشورهای همسایه و هدف از طریق انعقاد موافقت‌های ترجیحی و توسعه همکاری‌های تجاری.
- افزایش هزینه‌های قاچاق کالا مانند انهدام کالای مکشوفه.
- تسریع در روند پرونده‌های قاچاق.

## ۲-۵- ساماندهی و کنترل مؤثر مرزها و مبادی رسمی ورود و خروج کالا

- جلوگیری از تجمیع کالای همراه مسافر، مرزنشینی و ملوانی و نظارت بر ورود کالاهای ملوانی.
- حذف بازارچه‌های موقت مرزی و معابر غیررسمی.
- توسعه فعالیت‌های اقتصادی در مناطق مرزی با هدف توسعه اشتغال و تقویت معیشت و ایجاد درآمدهای پایدار برای مرزنشینان.
- توسعه بسترهای مخابراتی و فناوری اطلاعات در مبادی ورودی و خروجی بازارچه‌های مرزی.

## ۳-۵- ساماندهی اسکله‌ها، بنادر و مرزها

- ساماندهی و تجهیز گمرکاتی که از محل اسکله‌ها فاصله دارند و ارتقاء و توسعه اسکله‌ها و بنادر تجاری کوچک.
- تکمیل وضعیت حفاظت فیزیکی و انسداد درب‌های غیرمجاز ورود و خروج کالا از مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.
- اجرای طرح‌های انسداد خلأهای مرزهای شرقی و غربی کشور با اولویت مناطق آلوده به قاچاق کالا.
- آمایش، تقویت و تجهیز پاسگاه‌های مرزی و یگان‌های دریایی جنوب کشور.
- تجهیز کامل وسایل نقلیه حمل‌ونقل جاده‌ای ترانزیتی به سیستم فنی ردیاب و اجرای کامل سامانه هوشمند ترانزیت.

## ۴-۵- ساماندهی و نوین‌سازی نظام توزیع کالا و فرآورده‌های نفتی

- دولتی و غیردولتی.
- تعیین تکلیف صنوف فاقد پروانه کسب و دارای تداخل وظایف.
- ساماندهی نظام عرضه سوخت به بخش حمل‌ونقل، کشاورزی و نیروگاهی.
- ساماندهی تولید، صادرات و ترانزیت فرآورده‌ها و مشتقات نفتی در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.

## منابع

- برآورد وضعیت مبارزه با قاچاق کالا و ارز.  
بررسی تأثیرات کوتاه‌مدت اجرای برجام بر قاچاق کالا.  
بررسی مقایسه‌ای هزینه‌های واردات رسمی اقلام عمده قاچاق.  
برنامه‌های راهبردی پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز.  
تبیین چالش‌ها و بسترهای شکل‌گیری قاچاق کالا و ارز در مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی.  
طرح جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز.  
گزارش پرونده‌های متشکله قاچاق کالا در سال ۱۳۹۴.  
گزارش عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی در سال ۱۳۹۲.